

GECƏNİN bağrını ov tufəngindən sinəyə tuşlanan atəş yarı. Son anda gözləri qarşısında Şuşa və onun dar dolanbacları ilə qaçan, filmə çəkildiyi üçün ayağı yerə dəymədən qanadlanan yeddi yaşlı oğlan canlanır. Bu görüntü gözlərində filmin son kadri kimi qalır və göz qapaqları qapanır. Ondan sonra nə olacaq, daha nə onun özünə, nə də başqa kimsəyə maraqlı idi. Altı yaşlı oğlu, xanımı, güllə səsini eşidib gələn qonşular nə deyəcək, kim necə olacaq, eyninə deyildi. Zətən, bütün bu yüklərdən özünü bir atəşlə xilas etmişdi. Bəzən insan həyatın dolanbaclarında təntiyəndə düşünür ki, bəlkə həyatımı başqa cür qursaydım, məsələn, bu sənəti seçməsəydim, bu adamla evlənməsəydim, yaxud bu ölkədə yaşamasaydım hər şey başqa cür olardı... Özünü günahlandırırırsan, amma heç düşünürsən ki, harda, necə yaşamağından asılı olmayaraq hansı taleyi yaşamalısın, onu da yaşayacaqsan. Hərdən düşünürsən ki, taleyini insanın xarakteri müəyyən edir, ağılına da gəlmir ki, xarakterin də sənənin taleyinə düşəndir axı. Qəhrəmanım da 47 illik qısa ömründə dəfələrlə düşünmüşdü ki, bəlkə də o vaxt Şuşada kinematoqrafçılar qarşısına çıxıb onu kinoya çəkməsəydilər, hər şey başqa cür olardı. **“Bəlkə həkim olardım, yaxud müəllim”-deyirdi. Sonra da özünə təskinlik verirdi: mən ona görə kinematoqrafiyaya vuruldum ki, o sənətdə hər sənətdən var, hər bir peşə adamının həyatını ekranda yarada bilərəm.**

(əvvəli ötən sayımızda)

“Xalq düşməni”nin atasız oğlu

Belə bir vaxtda atası Bəşir repressiya qurbanı olur. Ona əksinqilabçı damğası yapışdırırlar. İndi Lətif atalığını görmədiyini adama görə də zərbələrə dözməli idi, “xalq düşməni”nin oğludur axı. Bu barədə özü yazmışdı: “...Mən xalq düşməninin oğlu olanda cibimdə pasportum yox idi. Müstəqil həyatımı küçədən başladım. Onda yay kostyumunda idim, cibimdə də 10 qəpik pulum vardı. Allaha şükür ki, yay idi, hələ gecələr bulvarımız isti, amma skamyalar gündüzkü kimi bərk olurdu...” Atası sürgündən sağ qayıdır. Görüşürlər. Bu təsirli səhnə Lətifin xatirələrindən yan keçməyib: “...Mənə bu yaxınlarda atamı görmək xoşbəxtliyi nəsib oldu. Bədbəxtlikdən o da uzun sürmədi... O, vəfat

“Bəlkə həkim olardım, yaxud müəllim”

etdi...” 1939-cu ildə texnikumu fərqlənmə diplomuyla bitirir. Arzusu Moskvada Dövlət Kinematoqrafiya İnstitutunun rejissorluq fakültəsində oxumaq idi. 1940-cı ildə göndərişlə Moskvada ali məktəbə qəbul olur. Bundan böyük xoşbəxtlik yox idi onun üçün, nə yazıq ki, bir il sonra müharibə başlayır. Bir gün onu da cəbhəyə aparırlar, amma orduya yaramır, tərxis eləyirlər. Müharibə dövründə heç sevmədiyini işlə məşğul olur-mülki tədris şöbəsində hərbi inspektor kimi çalışmaqda yaşayır. Qələbədən sonra təhsilini davam etdirmək üçün yenidən Moskvaya yola düşür. Yenidən tələbəlik illərinin sevinci, üstəlik sevgi hissləri onu çuğlayır. Deyəsən, ağ zolağa çıxıb daha. Kurs yoldaşı, sevdiyi Faina Nikolayevna ilə evlənilir. Bir oğlu, bir qızı olur. Diplom işi-“Yeni həyat qurucuları” adlı sənədli filminə görə “əla” qiymət alır. Qriqori Kozintsevın emalatxanasında təhsilini uğurla bitirib, diplom və müəlliminin verdiyi daşdan keçən xasiyyətnamə ilə vətənə dönür. Xanımı və iki övladı da onunla birgə. Gənc rejissorla yaşamaq üçün kinostudiyanın həyətidə kiçik bir otaq verirlər. Gənc, həvəsli, işi ilə xarüqələr yaradacağına inanən rejissor bir-birinin ardınca “Gənc leninçilər”, “Azərbaycan sərhədciləri”, “Quba bağlarında” sənədli filmləri, “Ordenli Azərbaycan” və “Gənc nəsil” kinojurnalları, Moskvadakı mərkəzi xronika studiyası üçün sjetlər çəkir. İşinə o qədər aludə olur ki, ağ ciyərindəki problemi də unudur, ailəsini də. O, yaradıcı həmkarlarını bir yaradıcı təşkilatda birləşdirməkdə ikən, xanımı uşaqlarını da götürüb Lətif Səfərovu tərək edir. Lətif Səfərov da deyəsən, onun yaradıcı həyatına duruş gətirməyən xanımının dığdığından bezmişdi, odur ki, onu saxlamağa çalışmadı, yalnız uşaqlara atalıq edəcəyinə onu əmin etmək istədi, qadının cavabı isə qəti oldu: “Hər şey bitdi, sən də bizim üçün bitdin, heç nəyini istəmirik”. Rejissor isə növbəti yaradıcılıq işi üçün, “Hacı Qara” filmi-

ni çəkmək üçün çarpışdı. İllər bir-birini əvəz edir. Bir gün nəhayət, “Bəxtiyar” bədii filmi çəkir. Sonra daha iki bədii film. Həmin günlərdə çox tanınmış müğənni Şövkət Ələkbərova ilə rastlaşır. Musiqini gözəl bilməsi və sevməsi Şövkəti ona sevdirdi. Xoşbəxt idilər, bir oğul övladları dünyaya gəlmişdi, Lətif ona atasının adını vermişdi – Bəşir.

“Paraya dəymə, diriyyə dəymə” prinsipi

1958-ci ildə Lətif Səfərov əsasını qoyduğu Kino İşçiləri İttifaqının sədri seçilir, Ümumittifaq Kinofestivalının üzvlüyünə də layiq bilinir. İlk baxışdan bunlar yüksəlişdir, deməli həm də ayaqdan çəkənlərin, problem yaradanların da sayı artır. Zaman gəlir ki, Lətif Səfərov öz yaratdığı Kinematoqrafçılar İttifaqında arzuolunmaz insana çevrilir. Tələbkardır, peşəkardır, beləsini sevmirlər. Yeganə ümid yeri Moskvadakı müəllimidir. Tez-tez Q. Kozintsevlə məktublaşır, Bakıdakı mühitdən, problemlərindən söz açır. Bəlkə də, onu intiharının da əsas səbəblərini bu məktublarda tapmaq olar. Müəlliminə mühitin onu hər tərəfdən mənəgənə kimi sıxdığından söhbət açır. Deyir ki, film çəkməyə imkan vermirlər, tənqidi heç kim qəbul etmir. Düz söz deyənə kino verməməklə “gözünü çıxarırlar”. Üstəlik ətrafdakı yaradıcı insanları sənənin əleyhinə çıxarırlar ki, guya sən onlara işləməyə imkan vermirsən. Onların mənafeyi üçün çalışdığı halda onların əli ilə vurulursan və bunu isbat edə bilmirsən. “Leyli və Məcnun” filminin çəkilişləri onun əsəbləri bahasına başa gəlir. “Onu çəkmə, bunu çək”, “belə çəkmə, elə çək”, “busözü çıxart, bu sözü daxil elə” ilə rejissor necə film çəkə bilərdisə elə də çəkmişdi. Ancaq Mərkəzi Komitə onların özlərinin “paraya dəymə, diriyyə dəymə” prinsipi ilə ərsəyə gətirdiyi filmə görə Lətifə töhmət verdilər – şifahi, kollektiv içində. Və qərribə bir tendensiya yaradılır, axı

o kino ittifaqa rəhbərlik edir, xoşagəlməz nə varsa günahkarı da odur. SSRİ Kinematoqrafçılar İttifaqının qurultayına da belə namizədi göndərmək olmaz. Yaradıcı insanın əlində isə çəkəcəyi filmin ssenarisi var. Gəl bu qədər təzyiqlə çək bu filmi. Sonra da ittifaqın sədrliyindən uzaqlaşdırılması daha bir zərbə olur ona. Üstəlik də get-gedə güclənən xəstəlik, qızdırma, ölüm-dirim mübarizəsi. Onu incidən itirdiyi vəzifə deyil, bir vaxt həmkar saydığı, böhtan atan, karyeraya həris adamların xəyanətkarlığıdır. Baş mühasib Poqosovanın qəfil məktubu yaxın keçmişcən sədr işləyən rejissorun ittifaqdan borc, ezamiyyə və kredit məqsədiylə götürdüyü 873,15 manat pulun qısa vaxtda qaytarılmasının vacibliyi haqqıydı. Bakıdakı yaxınlardan borc almağa utanan Lətif Bərdəyə yollanır. Bacı onu vəziyyətdən çıxmağa kömək edir, ondan götürdüyü pulla ittifaqdan canını qurtarır. Həsən Seyidbəylinin “Möcüzələr adası” ssenarisi təklif olunur, götürür. Üzərində işləyib düzəldəcəyinə ümid edir. Tam çəkilişə başlama ərafəsində operator Rasim Ocaqov çəkilişdən imtina edir. Lətif davam etməyə çalışır. Amma daha gücü, taqəti qalmır. Xəstəlik canını yeyir, yaşamaq əzaba, işgəncəyə çevrilir. Dekabrdir, hava da insanlar kimi soyuyub. Lətif Səfərov hamıdan gizli bir qərar verib. Həmkarı ilə öz evində yaradıcılıq planları qurur, ssenari üzərində işləyirlər, guya sabah işə başlayacaqlar. Onu yola salır, hamama girib yuyunur. Sonra bir-bir yataq otaqlarını gəzib xanımı Şövkətlə, oğlu Bəşirlə vidalaşır, xəyalən onlardan üzr istəyir. Gecə saat ikini keçir. Son ssenarisini vərəqləyir, “Azərbaycan möcüzəsi” çəkəcəkdə. Vərəqlədikcə son olaylar gəlibvərəqlərə tökülür, elə bil həyatını vərəqləyir. Atasızlıq, anasızlıq, yad şəhər, ulduz həyatı və unudulmaq. Sonra dişinlə-dırnağınla azacıq qazanılmış uğur və ardınca yenə uğursuzluqlar. Üzünə gülüb arxadan zərbə vuranlar, ayaq altı qazanlar, sənənin istedadını, bacarığını özünə təhlükə kimi görənlər. Maddi imkansızlıq, borclar. Bir tərəfdə də ailə, uşaq qaçğıları. Məşhur xanımın əri olmaq da asan deyil. Xəstəlik isə boğaza dirənib. Ov tufəngini sinəsinə dirəyib tətii çəkir. Son anda gözləri qarşısında Şuşa və onun dar dolanbacları ilə qaçan, filmə çəkildiyi üçün ayağı yerə dəymədən qanadlanan göylərə qalxan yeddi yaşlı oğlan canlanır. Gözlərində bu görüntü filmin son kadri kimi qalır və göz qapaqları qapanır. Ondan sonra nə olacaq, daha nə onun özünə, nə də başqa kimsəyə maraqlı idi. Altı yaşlı oğlu, xanımı, güllə səsini eşidib tökülüşən qonşular nə deyəcək, kim necə olacaq, onun eyninə belə deyildi. Zətən, bütün bu yüklərdən özünü bir ov tufənginin atəşi ilə xilas etmişdi. P.S. Bu yazıda Nəriman Əbdülrəhmanlı və Aydın Kazımzadənin kitablarından, Dövlət Film Fondundan bəhrələndiyim üçün onlara təşəkkür.

Ramilə Qurbanlı